

HISTÒRIA DE CATALUNYA

Tema VI: El somni d'una confederació transpirinenca

Dijous, 11 de novembre 2010

Des de l'establiment de la Marca Hispànica les relacions amb les terres del sud de la Galia que serien conegudes com a Llenguadoc i Provença, s'anaren reafirmant cada cop més. Son nombrosos els enllaços entre els membres de les cases nobles d'ambdós costats dels Pirineus. Aquesta política enfortida des de Ramon Berenguer I (1035-1076) i Ramon Berenguer III que, casat amb Dolça de Provença es convertia en sobirà d'aquests territoris i entrant en conflicte amb un rival poderós: el comtat de Tolosa, darrere del qual s'amagaven les ambicions de França.

La mort de Ramon Berenguer IV el 6 d'agost de 1162 als 47 anys, deixava hereu a Ramon Berenguer V, de nou anys, que canvià el nom per Alfons (I de Catalunya, II d'Aragó), sota la regència de la reina Peronella. En aquests temps fets importants com l'arrelament de les ordes del Temple i dels Hospitalers, l'orde del Cister a Catalunya, la fundació del monestir de Poblet i la protecció reial al de Santes Creus, les tres-centes esglésies construïdes en la Catalunya Nova. Sortiran també els primers trobadors catalans, que barregen la llengua d'oc amb el català. (Berenguer de Palol, Guerau de Cabrera).

El poble venerà a Ramon Berenguer IV com a sant. El plany fúnebre dat a Ripoll, menciona per primer cop el nom de Catalunya.

Alfons I rebé un any més tard de la mort del seu pare el regne d'Aragó cedit per sa mare Peronella i el 1166 per la mort del seu oncle rebia la corona de Provença, ço que provocà la reacció del casal de Tolosa. Els nobles provençals s'aplegaren a l'entorn del rei català per defensar-se dels atacs de Ramon V de Tolosa. Diverses treves foren signades mentre que Alfons demostrà sempre voluntat de pau, el tolosà continuava llurs intrigues fins i tot inspirant l'assassinat el 1181 del germà d'Alfons, Ramon Berenguer, a qui Alfons confià el govern del comtat de Provença i aliant-se amb els genovesos per combatre la marina catalana.

Alfons, digne successor del seu pare, mitjançant la diplomàcia i a voltes amb l'acció militar, senyorejà per ambdós bandes pirinenques, alguns cronistes contemporanis l'anomenaren "l'emperador del Pirineu".

A les terres peninsulars, Alfons incorporava les terres del Matarranya i el Guadalog, la Calanda i la vila de Casp, més avall, fundà Terol (1171), com avançada per a la conquesta de València, com es fa palès en el tractat signat a Cazola el 1179 amb Alfons VIII de Castella, que assenyalava el límit de les conquestes catalano-aragoneses al sud de les ciutats de Dènia i Xàtiva i fins al port de Biar. La resta, es reservava per a Castella.

També en aquell temps s'inicià l'interès per Sardenya amb l'entronització de la casa vescomtal de Bas.

També és l'època dels grans trobadors catalans entre els quals es troba el mateix comte-rei: Guerau de Cabrera, Guillem de Berguedà, Guillem de Cabestany.

El 25 d'abril de 1196 moria Alfons I a Perpinyà als 42 anys, deixant com a hereu a llur primogènit, Pere I, d'encara no 20 anys i com a lloctinent a Provença al seu oncle Sanç, germà de Ramón Berenguer IV.

Les "Navas de Tolosa" Fi del poder musulmà.

El nou sobirà és un príncep jovenívol i arraumat, fastuós i galant, disbauxat i pròdig. En un dels temps més difícils per a Catalunya i decisiva per l'Occitània, quan semblava consolidat un imperi transpirinenc, ens mancà un home d'estat, de seny, com havien estat els seus predecessors.

No se li pot negar, ans al contrari, un valor personal, fins i tot temerari, quelcom funest per llurs responsabilitats com a sobirà.

En els afers peninsular, Pere entrà al regne de València i el 1210 conquerí Ademús, Castelfabib i Sertella. Aquests fets i les incursions dels castellans provocaren l'intervenció de l'emperador del

Marroc que passà a la península amb un gran exèrcit compost en llur gran part de tribus subsaharianes (els Almohades), que anorrearen les tropes castellanques en Alarcos i Uclés, posant en perill les terres situades al sud del riu Tajo. Davant el crit angoixós del rei castellà, el requeriment del Sant Pare, malgrat que la qüestió del Languadoc, abandonada ja per la croada contra els càtars, Pere acudí amb un nombros estol de cavallers catalans i aragonesos a Toledo on s'aplegaren les hosts castellanques, navarreses i catalano-aragoneses amb contingents portuguesos i francesos. No participà el rei lleonès, enemistat amb el castellà.

El 16 de juliol de 1212 es produïa la victòria de Las Navas de Tolosa, prop de Baeza. És "l'any del desastre" pels historiadors musulmans. El comte-rei avança encara per terres de Jaén fins la conquesta d'Úbeda, calia però tornar als seus dominis, la situació al Languadoc així ho requeria.

Els càtars. La Desfeta de Muret.

Des de feia molts anys, es percebia la necessitat d'una profunda reforma en el clergat, que amb motiu de les disputes entre el Papat i l'emperador, hereu de Carlemany, s'havien aprofundit. Cada cop és més palesa la vida secular dels eclesiàstics, també dels bisbes i abats que s'han convertit en grans senyors feudals sobre grans extensions territorials, arquebisbes i cardenals són grans dignataris dels regnes, també electors imperials, sovint exercien aquests càrrecs sense haver rebut cap ordre sagrada, mentre el clergat baix, sense estímuls ni vocació en llur major part sumits en l'ignorància. A les terres occitanes on la romanització fou molt intensa, terres allunyades dels conflictes seculars, de lluites contra els musulmans, de les disputes entre l'imperi i el papat, sorgia una societat benestant, culta i refinada, en comparació de llurs veïns del nord i del sud. Floria la llengua d'oc amb els trobadors i els felibres i els burgs de les ciutats feien prosperar les activitats industrials i mercantils. En aquest context, sorgí un moviment religiós, portat pels bogomils de l'est d'Europa, que es basava en l'antiga heretgia gnòstica, el nestorianisme i en el mazdeisme de l'antiga Pèrsia. Comerciants i predicadors recorrien el país fent adeptes, era una prèdica tolerant que no amenaçava amb l'infern als pecadors, car l'expiació es trobaria en successives reencarnacions fins esdevenir un esperit pur. No acceptava la sumptuositat dels temples sinò la natura, igualava a la dona al mateix nivell de l'home i només els "perfectes", els clergues càtars, estaven obligats a viure d'almoines, a no consumir carn ni productes d'origen animal, a l'abstinència sexual i a recórrer els camins amb llur predicació. Les dones també accedien al grau de perfecta. Mitjançant l'imposició de les mans, impartien l'únic sagrament: "el Consolament", a l'hora de la mort. Per ells, només l'ànima, és a dir, l'esperit, era bo i pur, però estava tancada en un cos carnal, creat pel deu dolent, el diable. El món i tot el que és material, era creació d'ell i l'ànima cercava la Divinitat que no podia raure en el nostre món. Les relacions carnals que perllongaven la nissaga humana eren considerats com un triomf del diable, fins i tot l'avortament era recomanable per trencar aquesta sirga a la que la humanitat estava lligada.

Aquesta religió, mística, tolerant, que es compadia de les misèries humanes, on encara hi havia reflexos de les grans pors de l'any mil, que sovint els clergues presentaven com la data de la fi dels temps, contrastava també amb les prèdiques apocalíptiques, l'exigència dels delmes, dels treballs forçosos, de la vida poc exemplar de la major part del clergat. El missatge càtar guanyà fins i tot molts dels sectors socials, car afavoria el treball dels artesans, dels oficis i dels pagesos, al contrari del que succeïa amb la noblesa i el clergat regular.

De mica en mica, des de mitjans del segle XII, la prèdica dels "bons homes" havia aconseguit adeptes no solament a Occitània, també al Piemont, a la Borgonya, a Flandes i a l'interior de l'imperi Alemany. Esglésies i catedrals començaren a buidar-se i la prèdica ortodoxa, malgrat els esforços de Sant Doméneq i les mesures coercitives de l'emperador i del Papa, de molts senyors feudals, especialment bisbes i abats, l'heretgia creixia i s'estenia també per terres catalanes.

En 1198 fou escollit papa Lotario di Segni. Tenia 38 anys i adoptà el nom d'Innocenci III. Era un home imbuït de l'idea que el poder temporal de reis i emperadors estava supeditat al poder del Papa,

com a representant de Déu a la terra i per tant, amb poder d'anomenar reis i emperadors i també de desposseir-los.

Estava decidit a restablir l'autoritat del Papa allà on calgués. El 1204 donà suport a la quarta croada que, en comtes de lluitar contra els turcs, prengué el poder a l'imperi bizantí, nomenant un nou Patriarca de Constantinopla d'obediència a Roma, car, des de el 1054, les esglésies orientals s'havien separat de Roma, negant-se a reconèixer la supremacia del Papa.

En quan al conflicte càtar, actuà amb una duresa extrema. Considerava que calia eradicar l'heretgia si calia a sang i foc, car era pitjor que l'Islam. Els monarques catalans, Alfons I i també Pere I, havien acceptat l'Inquisició per combatre'ls llurs vincles feudals l'obligaven a defensar els seus vassalls occitans. Innocent III, considerant que el comte de Tolosa, Ramon VI no feia prou, instà a Pere a fer-ho, mentre, el Papa havia predicat una croada amb la promesa d'indulgències plenes, permetre el botí, deposició dels senyors llenguadocians i prendre els títols i possessions d'aquests. Un munt de cavallers i mercenaris de tota mena, s'apressà a vestir de croat. Era palès que això afavoria les ambicions de la corona de França que maldava de feia molt de temps per annexionar-ne les riques terres d'Occitània.

El maig de 1207, el Papa excomunicà a Ramon VI, comte de Tolosa i el novembre requeria al rei de França i als barons francesos llur intervenció. El rei no s'involucrà permeté però que tot el que volgués s'allistés a la croada. No tenia res a perdre i si molt a guanyar. La casa de Tolosa, fins aleshores rival del casal de Barcelona, se'n adona que el perill ve del nord, no pas del sud, i s'acosten al comte-rei i es declara vassall.

El 12 de gener de 1208, el legat papal, Pere de Castelnuovo és mort durant una discussió amb un gentilhome tolosà. Això motivà que Innocent III llanci un clam a la cristiandat i anomenà Arnau Amalric, abat de Citeaux, cap suprem de la croada i llur delegat personal. Com a cap militar, un cabdill de la illa de França i comte de Leicester, fanàtic religiós i ambiciós sense fre, Simó de Montfort.

Pere I volgué actuar de mitjancer, els croats però començaren llurs atrocitats, cal tenir en compta que els heretges eren totalment pacifistes i no acostumaven a defensar-se per la força. El comte de Tolosa volgué negociar amb el legat i Pere I convocà un sínode a Montpeller que tingué lloc el 1211, però la croada havia ja devastat, cremat i assassinat a milers de persones, tal com passà a la presa de Besiers. "*Prop de vint mil persones, gairebé tota la població de la ciutat*" informa el legat al Papa. Consultat Arnau Amalric de com es podien distingir els bons creients dels heretges, la resposta fou: "*Mateu-los a tots, Déu ja reconeixerà els seus...*"

Pere I retorna als seus estats indignat pel comportament dels croats i del delegat papal. Vol presentar-se com un fidel servidor de l'església i marxa per la campanya contra els musulmans almohades. Fou inútil. Requerit pel Papa a combatre amb els croats contra els seus vassalls, es negà i horroritzat per les destruccions fetes als seus dominis, decidí combatre contra Simó de Montfort en ajuda de Ramon VI de Tolosa i dels seus barons, especialment el comte Roger de Foix. Cavaller generós i faldiller, impetuós i temerari, feu recular les forces croades que es refugiaren en la població de Muret, a prop de Tolosa. Formalitzat el setge, els croats amb Simó de Montfort estaven perduts. Els catalans només els calia guardar la ratera i esperar les hosts dels seus aliats tolosans i dels vassalls llenguadocians, el rei Pere però, sense esperar, volgué prendre a l'assalt la plaça i es llançà a primera línia. El de Montfort, que coneixia el caire cavalleresc de Pere, havia seleccionat cent cavallers croats amb l'encàrrec de cercar al rei i matar-lo. Sense protecció, fou atacat per una vintena, es defensà amb valentia fins

que fou abatut. La mort del rei provocà la desfeta de la seva host (12 de setembre de 1213). S'iniciava la fi del somni d'un imperi transpirinenc. Amb poca diferència de temps, els protagonistes desapareixien: Innocent III i Simó de Montfort. L'heretgia no desaparegué tot seguit, perdurà encara un segle, els tolosans recobraren llurs dominis, que a la fi passaren a la corona de França per mitjà dels pactes matrimonials. La mort de Pere i deixava els seus regnes a un hereu, el futur Jaume I, de sis anys, en mans dels seus enemics, fins que fou entregat als Templers per llur educació, durant una

minoria plena de dificultats, amb la noblesa revoltada i sense recursos, car llur pare havia dilapidat totes les rendes de la corona.

Infantesa de Jaume I. Els Templers

Temps difícils per un nen. Mai tingué al seu costat un pare afectuós i de tendra edat, separat de la mare, Maria de Montpeller, fou entregat com a penyora als que serien els enemics del seu pare. Per sort, a la mort de Pere I a la batalla de Muret, Innocent III, tement per la seva vida, ordenà que Jaume fos lliurat als Templers, que el portaren al castell de Monsó, on fou educat per aquests monjos guerrers, en la devoció cristiana i en el servei de les armes. Jaume tenia llavors sis anys.

La regència dels regnes fou encomanada a l'oncle de Pere, Sanç, fill de Ramon Berenguer IV, lloctinent del comtat de Provença. Jurat Jaume sobirà a les corts de Lleida, Guillem de Mont-redón, un dels principals capitosts de l'orde, senyor del castell de Monsó, fou el més influent en l'educació del jove rei.

Quatre anys més tard, el 13 de setembre de 1217, en Salvetat, al país de Foish, cavallers catalans i occitans obtenen una gran victòria sobre els croats i trenquen el setge sobre Tolosa, on han mort Simó de Montfort i el seu germà. Aquesta victòria obté un gran ressò, car Muret ha estat venjat.

Honorí III, successor d'Innocent, assabentat dels progressos catalans en Occitània, adreça una butlla al rei Jaume i al regent (28 de desembre de 1217), on l'amenaça amb una nova croada: “ *de tal manera podries provocar-nos contra tu, Nós i l'Església romana, que ens veiéssim obligats a oprimir el teu regne per gentes estranyes*”. De nou, el Papat barrava el pas als catalans i afavoria les pretensions de la corona francesa, que ara ja no dissimulava els seus afanys expansionistes. Prou feina tenia Jaume amb les revoltes i insubmissions dels prohoms aragonesos.

Als nou anys havia vestit el gonió bel·licós i als tretze, armat cavaller, casat amb Elionor de Castella i declarat major d'edat i rei. (1221). L'educació rebuda dels Templers i l'actitud del Papat marcaren el caràcter del rei: només emprengué accions militars contra els sarraïns, llevat dels conflictes interns a l'Aragó i Urgell, mai dirigí les armes contra els regnes cristians i això el feu cedir sempre, sovint en contra dels seus legítims drets, en diversos tractats: Almirra (1244) amb Alfons X de Castella i Corbeil (1258) amb Lluís IX de França. Em ambdós, Jaume renunciava a annexionar terres més enllà del País Valencià, renunciava a Conca, conquerida pels catalans i aragonesos. Amb Lluís IX, renunciava als seus drets sobre les terres de Provença i Llenguadoc, llevat de la senyoria de Montpeller, a canvi de la renúncia als drets sobre els comtats catalans derivats de les conquestes de Carlemany.

El 1227, la pau d'Alcalà assenyala el triomf del rei sobre la noblesa aragonesa, el mateix any restableix al comtat d'Urgell a Aurembiaix, hereva legítima, qui, amistançada amb el rei, li traspassà el comtat, que li tornà en feu, unint-se aquest comtat, de manera definitiva, al casal de Barcelona.

Aconseguida la pau interior, Jaume inicià les seves conquestes en terres musulmanes que el faran mereixedor del títol de “Conqueridor”.

Catalunya es projecta vers les Balears i el País Valencià.

Els inicis de les campanyes contra els musulmans no foren afortunats. En 1225 el setge de Peníscola fou un fracàs, com també l'intent d'aprofundir des de Terol les conquestes en terres valencianes. Empès pels mercaders de la costa catalana, queixosos de la pirateria musulmana establerta a les illes Balears, acordà amb la noblesa catalana la conquesta de Mallorca, atès que ja Ramon Berenguer III l'havia aconseguit i que es perdé amb l'invasió almoràvit.

El 1229 sortia de Salou l'expedició que desembarcà a Santa Ponça. La batalla de Porto Pi obrí el camí de la capital que assetjada, fou presa per assalt el 31 de desembre de 1229. La resta de la illa caigué aviat i Menorca es declarava tributària el 1231. Eivissa era conquerida el 1235 per Guillem de Montgrí, arquebisbe de Tarragona. Fou una empresa totalment catalana, car els aragonesos no mostraren interès en una empresa de caire marítim.

Aragó si participà en la conquesta del País Valencià, car el consideraven llur zona d'expansió natural, arran de la conquesta de Terol. En 1232 Blasco d'Alagó conqueria l'estratègica plaça de Morella al Maestrat, i el rei Jaume prenia Borriana el 1233 amb d'altres viles de la plana castellonenca. Per combatre la capital, Jaume I fortificà el Puig de Santa Maria, prop de la ciutat, el 1237. Un anys més tard, entrava a València i continuà la conquesta assolint Xàtiva (1244) i Biar (1245). Això l'enfrontà al seu gendre, Alfons X, que pretenia aquestes poblacions per a la corona castellana. Malgrat el tractat d'Almirra, Jaume fou requerit pel rei castellà per a la conquesta del regne musulmà de Múrcia, que realitzà en una campanya fulgurant. Un cop aconseguida, pacificat el país i repoblat amb molts catalans, l'entregà amb generositat a Alfons X.

Els aragonesos maldaven per governar les terres conquerides amb el fur d'Aragó, això provocà la protesta dels nombrosos pobladors catalans que havien ocupat les terres de les planes litorals mentre que pobladors aragonesos ho feien a les muntanyes de l'interior. Gent procedent de la costa gironina i del Maresme havien repoblat Mallorca, en les terres valencianes serien gent de la Catalunya nova, especialment de les terres de Ponent, per aquest motiu, el rei instituí i prengué el títol de rei de València i atorgà uns Furs de nova creació per al territori conquerit.

Des de l'any 1266, el de la conquesta de Múrcia, hom pot dir que començà la decadència del gran rei. Contràriament als seus antecessors, mort al millor de l'edat, visqué fins als 70 anys, una vida molt longeva en aquells temps. L'oposició del Papa fou motiu perquè renunciés als seus drets sobre Occitània, barrada llur expansió per al nord i al sud, només restava a Catalunya una expansió cap a l'est, a la mediterrània i Jaume, ja vell, projectà marxar a la conquesta de Terra Santa i regnar a Jerusalem.

En 1269 s'embarcà per aquesta magna empresa, els vents però li foren contraris i l'expedició hagué de tornar. Un nou intent fou el 1274, conflictes interns amb els seus filla i parents, especialment l'Infant Ferran, abat de Montaragó, el seu fill bastard Ferran Sanxís de Castre, capítol de la revolta feudal, les intrigues de l'ex-reina Elionor, refugiada a la cort de Castella i la rebel·lió del seu hereu, Pere, el futur Pere II el Gran, en desacord amb la partició dels regnes tal com era la voluntat del rei, l'obligaren a suspendre la partida. El més greu error del Conqueridor fou, precisament, la partició. Mort Alfons, el primogènit, fill d'Elionor, educat a la cort castellana, correspongué a Pere, fill de Violant d'Hongria, Aragó, Catalunya i València i a Jaume, també fill de Violant, Mallorca, Rosselló, Cerdanya i Montpeller. Aquest error portaria greus conseqüències, car la relació dels dos germans distava molt de ser fraternal.

Jaume I però, no solament fou un personatge important per llur activitat militar, ho fou també perquè sabé envoltar-se de consellers que procuraren un impuls formidable al comerç, amb la creació d'una moneda acceptada arreu (el gros de Montpeller), el foment del tràfic marítim i l'exempció de tributs al comerç intern, la creació dels primers consolats catalans i tractats comercials amb Tunis, Tremissèn, Egipte i Marroc. La redacció del "Llibre del consolat del mar", primer codi marítim internacional. Llur intervenció en el moviment jurídic fou també cabdal amb figures com Ramon de Penyaafort i Vidal de Canyelles, introductors del dret romà, la protecció a les minories jueves i musulmanes, a l'orde de la Mercè, creada en el seu regnat per la redempció de captius.

En l'aspecte administratiu, fou important l'abast de disposicions per enfortir el poder dels municipis en contra dels interessos feudals. A més dels Furs de València, inspirà el Consell de Cent barceloní i les atribucions dels Paers de Lleida i Cervera, protegí les arts i la cultura en general i la literatura catalana amb figures com Ramon Llull. Dictà també la primera de les grans cròniques medievals catalanes: "El Llibre dels Feys", autobiografia del seu regnat, un relat que sorprèn per llur sinceritat i profunda humanitat.

Contemporani dels reis sants Ferran III de Castella-Lleó i Lluís IX de França, els igualà en el valor militar i també en el fervor religiós. Jaume I però, un homenàs de quasi 1,90 metres d'alçada, fermós i cavaller, fou també un conqueridor de cors femenins. Tingué moltes amistançades qui li donaren nombrosos fills als que Jaume professà un veritable amor paternal. Es també cert que les reines i les amants exerciren també molta influència, sovint perjudicial com foren les particions

territorials. En tot els temps, els matrimonis amb princeses castelleses ocasionà no poques complicacions.

Pere, nombrat hereu, casà amb Constança de Sicília, filla del rei d'aquesta illa. S'obria amb aquest matrimoni un nou capítol de l'expansió catalana, que la enfrontaria amb els poders més formidables de l'època: França, el Papa, Gènova, l'imperi turc, Bizanci i Castella.

Imatges projectades:

<i>VI.01 Alfons I reb un còdex.</i>	<i>VI.10 Sant Martí del Canigó.</i>
<i>VI.02 Pere I i Simó de Montfort</i>	<i>VI. 11 Jaume I presidint les Corts.</i>
<i>VI.03 Innocent III, el Papa anticàtar</i>	<i>VI. 12 Campament de Jaume I a Mallorca</i>
<i>VI.04 Pàgina de la Bíblia càtar</i>	<i>VI. 13 Retrat de Jaume I.</i>
<i>VI.05 Mapa dels càtars a Catalunya</i>	<i>VI.14 Mapa de la conquesta de Mallorca</i>
<i>VI.06 Sacrifici càtars a Carcassona</i>	<i>VI.15 Santa Maria d'Agramunt</i>
<i>VI.07 Crema de llibres càtars</i>	<i>VI. 16 Castells de Mur i de Miravet</i>
<i>VI.08 Castell de Montsegur.</i>	<i>VI.17 Ramon Llull.</i>
<i>VI.09 Crema de càtars a Montsegur</i>	<i>VI. 18 "Llibre del Consolat del mar"</i>